

komplexitásában felsejlik, hogy miként formálja a kölcsönös ráhatás az élettörténeteket és az érzékelt történelmet.

A kötet következtetéséből kiderül, hogy a Kötő Teréz önéletrajzából kibontakozó személyes identitás szemben áll a lokális közösségnek az asszonyról kialakított véleményével. Huszár Andrásnak sikerült elfogadtatnia magát a közösség értelmiségi köreiből, de elsősorban nem mint önéletrajzíró, hanem mint személyt. Antal János írása történelmi tényeket próbál közölni, végső soron pedig neki sikerült a leginkább beillesztenie önéletrajzát

a gyergyói közeletbe. Bár Czirják Gergely írása által igyekezett személyiségének több vetületét is bemutatni, a közösség számára ennek ellenére megmaradt kovácsnak. Köllő Vilma önéletrajza a lokális közösségnek egy kis csoportjában értelmeződik csak hivatásként.

Ahogy a népi önéletrajzok nem véglegesen lezárt alkotások, így maga a szerző sem tekinti művét végérvényű, lezárt igazságnak. Kutatása kaput nyit meg, amelyen az új generációnak kell bemennie.

Szász István Szilárd

Egy település írott arcképe

Vajda András: Az írás és az írott szó hatalma, Az írás a mindennapokban egy Maros megyei településen. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2013. 300 old. (Emberk és kontextusok 9.)

Vajda András könyve azt a történelmi időszakot dolgozza föl, amikor az írás széles körben, a falvak lakosságában is elterjedté vált. Az írott és olvasott szó nemcsak Erdélyben, hanem általában Európában a mindennapok szintjén is megkerülhetetlen tényezővé vált az emberek életében. Az írástudás vagy írni nem tudás egy olyan szempont, amely felől a társadalmi hierarchia is jól kifejezhető. Másrészt az írásról való reflexióink lényegében egyenértékűek a történelemről és egyáltalán a narratívumról való gondolkodással – az írás történelme a történelem metatudományaként egyrészt a történelem létrehozásának háttérét is megvilágítja, másrészt annak forráskritikáját is megvalósítja.

Ezért lehetséges, hogy egy ez idáig néprajzi szempontból kevésbé ismert Maros megyei település teljes modern kori történelme és társadalmi szerkezete, sőt hétköznapijai rekonstruálhatók a falu írásos hagyatékának elemzésével. Vajda András könyvében szülőfaluját, Sáromberkét mutatja be a nyilvánosságnak.

A kötet mintegy kilencévnnyi anyaggyűjtés, kutatómunka és több évtizedes szocializáció eredményeit összegzi. Vajda András 2000-ben már

elsőéves egyetemista korában Sáromberkével foglalkozott egy emlékvessző-füzet vizsgálata révén. Egy évvel később helytörténeti kiállítást szervezett, szakdolgozata révén pedig módszeres íráskutatásba kezdett; előbb egy, majd több paraszti irattár feldolgozásával. 2004–2005-ben kapcsolódott be a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerveződő, Keszeg Vilmos irányította 20. századi néptanítók élettörténet-kutatásába Mihály Béla pályájának bemutatásával.

A kutatás forrásanyagát eredetileg tíz paraszti irattár jelentette. A könyv ezt az óriási anyagot három irattárra szűkítette, de ez nem jelentett veszteséget a kutatás szempontjából, hiszen a dokumentumok – 1131 irattal – így is képviselik a többi irattárra jellemző irattípusokat. Vajda emellett áttekinti a református egyház, az iskola, a művelődési ház levéltárának iktatott és nem iktatott dokumentumait, illetve a falu történetére vonatkozó forrásokat. A könyv első fejezete a kutatást megalapozó általános kérdéseket és a feldolgozás módszereit tisztázza.

A kutatás tágabb kontextusát, azaz a falu történetét, kulturális és infrastrukturális jellegzetességeit

ismerhetjük meg az ezt követő részben. Egyrészt azért van erre szükség, mert a társadalmi, gazdasági, kulturális jelenségek szorosan összefüggnek az irattermelés és az íráshasználat intenzitásával; másrészt azért, mert a kontextusvizsgálat tudományos módszere az ún. *kontextuális fordulat* óta nem képzelhető el az adott korszakhoz kötött általános keretek, a társadalmi-történeti és földrajzi paraméterek ismerete nélkül.

A harmadik fejezet *Az íráshasználat és írásfunkciók a nyilvános térben* címet viseli. E fejezet egy virtuális sétára hívja az olvasót, „bejárja” Sáromerke köztereit, és feltárja az e helyszíneken történő szóbeli és írásbeli kommunikáció eszközeit, csatornáinak jellegét és időbeli változásait. Vajda külön figyelmet szentel annak a kérdésnek, hogy a mindenkori hatalom a (köz)intézményeken keresztül milyen módon reprezentálja magát az íráson keresztül a nyilvános térben. A falu két profán és egy szakrális központtal („információs csomóponttal”) rendelkezik. A kommunikációs központok utélagázásoknál vagy kitüntetett épületekben alakultak ki, itt zajlik a település életének nyilvános része.

A könyv legrészletesebben kidolgozott része a három sáromerki parasztrattár bemutatását képviselő negyedik fejezet. A Mózes, a Szabó Kádár és a Berekméri család irattárainak anyaga reprezentatíván képviseli a település populáris íráshagyatékának típusait. Populáris írásbeliségen olyan írásformát értünk, amely a mindennapi élet és nem egy intézmény vagy oktatási szervezet keretein belül valósul meg az egyes személy életében, ráadásul önkéntes módon. Erre a dokumentumtípusra először a 20. század elején a francia Annales-iskola képviselői figyeltek föl kutatói szempontból. Érdeklődésük a „nagy” történelmi narratívát megörökítő nemesi levéltárak helyett a kisember mindennapi életéről tanuskodó dokumentumfajtákra kezdett irányulni.

A három sáromerki parasztrattár közül a Szabó Kádár, illetve a Berekméri családot érdemes összevetni, mert ezek kimutatják az iratok létrehozásának, felhalmozásának különböző attitűdjeit. A Berekméri családról megállapítható, hogy habár

egyik tagja sem szakadt el véglegesen a földművelő életmódtól, általánosan jellemezte őket az írástudás és általában a tudás megbecsülése; s többnyire az olyan polgári pályákhoz vonzódtak, mint például a közigazgatási, a tanári és a művészi pálya. A családban a régi iratok, szövegek megóvása az enyészettől, illetve számontartásuk, bemutatásuk, kibeszélésük a megszokotthoz képest erőteljesebb és tudatosabb. Ugyanakkor érdekes, hogy míg a család nagy hangsúlyt fektet a magániratok (versek, egyházi iratok stb.) megőrzésére és áthagyományozására, a gazdasági funkciójukat elveszített hivatalos iratokat megsemmisítik. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a Berekméri család a „túlinformált” társadalmi valóságra reagál ezzel, amelyben az információszerzésnél nehezebb és fontosabb feladattá vált az információk szűrése, ami a levéltárak esetében nem jelent kevesebbet, mint az iratok tervszerű megsemmisítését (kasszációt). A Berekméri családhoz hasonló irattárakat, amelyekre a magániratok túlsúlya és a használat intenzitása jellemző, *repetitívnek* nevezzük.

Ezzel szemben a Szabó Kádár családra a már elavult hivatalos – kumulatív és informatív funkciójú – iratok megőrzése, felhalmozása jellemző, az ilyen irattárakat a *progresszív* jelzővel illeti a szakirodalom. Az ilyen irattárak sokkal kevésbé őriznek személyes információkat, de a funkcionális szövegekhez is sok életrajzi emlék társulhat. A progresszív irattárak elsődleges célja a gyakran nehezen kiismerhető adminisztráció megszelídítése, a hatalmi szervektől való függés csökkentése volt. A nagyszámú iratmegőrzés ugyanakkor láthatóvá teszi, részben elmeséli a múltat, ezáltal a jelen és a jövő között fennálló feszültséget is képes kompenzálni. A szerző úgy vélekedik, hogy a múlt archiválása a jövőre való felkészülést is elősegítheti.

Az ötödik fejezetben öt olyan esetelemzést olvashatunk, melyekben egy konkrét műfaj vagy írásszerép kerül részletes bemutatásra (*háborús levelek, emlékkersek, amatőr írók, népi önéletírások és a történetírás helyi specialistái*).

Vajda András könyve a kolozsvári populáris írásbeliség-kutatás mozgalmába illeszkedik

közvetlenül, amelyet Keszeg Vilmos 1989-ben kezdeményezett, és azóta is aktívan irányít. A kötet emellett egy sorozat részeként jelent meg. Az *Emberek és kontextusok* könyvfolyam eredetileg forrásanyagok megjelentetését valósította meg, azaz a céllal, hogy a szélesebb olvasóközönségnek betekintést engedjen a néprajztudomány műhelyébe. Vajda András nagyszabású monográfiája – amely a szerző 2011-ben megvédett disszertációjának átdolgozott változata – azonban ennél jóval többet vállal. Olyan tudományos igényű szakmunka, amely a magyar paleográfia egyik fontos állomását is jelenti, hiszen nemcsak „a magyar, hanem az európai

etnológiai-antropológiai kutatásokban is elsőként végzi el egy település mindennapi írásgyakorlatának módszeres, komplex elemzését” – foglalja össze a könyv fűlszövegében a dolgozat szakmai irányítója, Keszeg Vilmos a kötet jelentőségét. A kötethez egy sokkal nagyobb tényanyag megismerését lehetővé tevő CD-melléklet is tartozik, amely bő válogatást tesz közzé a falura jellemző szövegtípusok, dokumentumok köréből. Vajda András egészen közel engedi olvasóit az általa feldolgozott anyagokhoz, és ezzel lehetővé teszi, hogy maga az olvasó is kutatóvá váljék.

Molnár Eszter

Életek, történetek, narratívumok változásai a hosszú huszadik században

A 20. század (biografikus) történetei. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 19.

Szerk. Keszeg Vilmos – Szalma Anna-Mária. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2011. 268 old.

2010. novemberében szervezte meg a BBTE Bölcsészettudományi Kara *A 20. század (biografikus) történetei* című háromnyelvű konferenciát Kolozsváron. A konferencián elhangzó előadások a 20. század reprezentatív történéseire, azok jellemző elbeszéléseire, megfogalmazására, a narratív stratégiákra, a narratívumok használatának habitusaira, a narratívumokkal szembeni attitűdökre, a különböző beszédmódokra és médiumokra reflektáltak. A konferenciakötetbe 11 tanulmány került be magyar, román és lengyel szerzőktől, a kutatási témák pedig Kárpátaljától Portugáliáig ölelik át a kontinenst.

A konferenciát Keszeg Vilmos és Narcisa Ştiucă előadása nyitotta meg. Keszeg Vilmos, aki épp e kötet megjelenésének évében tette közzé *A történetmondás antropológiája* című egyetemi jegyzetét, a konferencián nyitóelőadása alapját képező tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a történetmondásban és az erre reflektáló kutatások szemléletében többször is paradigmaváltás következett be a 20. század folyamán, felerősödött a történetmondás identitásképző és -reprezentáló

funkciója, megváltoztak az élettörténetek értékesítésének, használatának stratégiái, a biografikus és autobiografikus beszédmód aránya, a történetek kapcsolása egy politikai-ideológiai-gazdasági helyzethez vagy éppen a történetmondás kontextusai.

A Bukaresti Egyetemen oktató Narcisa Ştiucă az orális történelem és az élettörténet közti különbségeket világítja meg, hogy miért nem lehet és milyen feltételek mellett lehetne egyenlőségelet tenni a kettő közé. A narratív kutatási módszer lehetőségeit és buktatóit részletezve javaslatokat tesz arra, hogyan ajánlott előkészíteni a kutatást, kiválasztani az interjúalanyokat, az interjúk típusát, mire javallott figyelni az elhangzó mondatok mellett (pl. non-verbális jelek, írott relikviák), milyen kutatási módszerek egészíthetik ki az interjúk készítését, végül pedig hogyan tanácsos megközelíteni az elemzésre kiválasztott szöveg(rész)eket.

Nicoleta Musat Kárpátalján élő román közönség reprezentatív egyéniségét kérte meg, meséljen részletesen öt évre Szibériába deportált apja életéről, majd az apa kéziratos naplóját (melybe lágerbeli emlékeit 1982-ben kezdte megírni) felhasználva